

ЙОГАННЕС БЕХЕР

Авторизований переклад
МАРІЇ ІЛЬТИЧНОЇ

БАНКІР ВЕРХИ НАД БОЄВИЩЕМ

Американський банкір і мільярдер м-р Брантінг, як приїхав до славетного на весь світ гірського курорту Сен-Моріц у Швейцарії, то мав уже поза спиною кілька тижнів приємної мандрівки на дозвіллю.

Велетень турбо-пароплав „Колумбія“, устаткований за вимогами наймодернішої роскоши, вийшов з Нью-Йоркської гавани близько півночі.

Пароплавний оркестр бучно грає національного гімна, шапки на березі летять до гори, реве стоголосе „ура“, а далі, немов гарматний салют, тріскотять оплески.

В дощі іскор бенгальських вогнів крутяться вогневі колеса світляної реклами; далеко в море сяють яскраві літери, прудко перебігаючи свої високо почеплені таблиці; мигтить хрещата ілюмінація на вежах хмарошкребів, і статую свободи наче серпанком укрито нервовим узлом з проміння прожекторів. Засліплена цим виром світла, людина ледве вже зауважає монотонне гудіння ескадріль вартових аеропланів, що далі чи ближче гасають понад берегом океану. Тільки зрідка, коли в котрого з них влучає з землі гостра стріла прожектора, тільки тоді зводять до гори зацікавлені пасажири свої очі: там майже нерухомо висять ці велетенські сталеві метелики, просто під хмарами, що мерехтають ніби той глетчер.

Міноноски й баркаси голосно верещать сиренами, кружляючи навколо „Колумбії“ та провожаючи її до покордонної межі; далі вони повертають до гавани, ще раз уважно потрусивши допитливими прожекторами обрій навколо пароплава.

Ще перед тим, як іти спати, пасажири мають змогу досхочу на милуватися з чудового устаткування „Колумбії“.

„Казковий замок на воді“ — не без підстав казали на неї люде.

Коли б оце на пароплаві опинився німець та ще й патріот, він би, бачивши безліч рекламних плакатів німецьких фірм, високо напнувши пихою груди і ніжно пестячи очима пароплав-велетень, напевне сумно зітхнув би: „Німеччина — над усе“. І ще раз, як-раз до речи, повторив би слова свого великого курфюрста: „Пригадай, що ти — німець“.

М-р Брантінг теж ласкаво згодився оглянути пароплав у супроводі корабельного офіцера.

Ідальня зі своїми як грона винограду повислими лихтарями та прозорими ніби з рідкого світла шкляними колонами нагадувала чарівний грот мрій; подовгасті вікна з обидвох боків розкривали яскраво освітлену зовні морську глибину: обідаючи підчас подорожу, можна було як в акваріумі бачити морських звірів і рослини, що пливли повз вікна.

Заля для курців і біліярдна містилися біля цього чарівного гроту, читальня ж і бібліотека були такі великі та устатковані такою безліччю цінних книжок, — а цього можна було переконатися навіть з неухважного перегляду каталога, — що могли б рівнятися з кожною книгозбірнею середнього рангу.

Банкір, щиро задоволений, оглянув іще кімнати для масажу та купальню, де заслуговував на увагу басейн з дошками, звідки можна було плигати в воду з одного і з трьох метрів, і вислухав після цього від свого провідника, корабельного офіцера, пояснення про те, що на кораблі є також спеціальна корабельна поліція, щоб у разі потреби належно вгамувати завжди до певної міри бунтівничий персонал кочегарки.

„А може цікавитесь накинати оком на „пекло“? Тоді будь ласка...“

В супроводі корабельного офіцера банкір спустився довгими залізними сходами вниз і, послуховавшись уваги офіцера: „Оступіться, прошу, трохи назад, кочегарам ні для чого Вас бачити“ — зазирнув через люк з важкими залізними клямками в кочегарку.

Задушливий гарячий вітер плигнув йому назустріч.

Лише нерішуче, повільно, одвів він руки від обличчя.

Здавалося, ніби персонал кочегарки купався в рідкому огні.

„Досить!“

Люк зачинився.

„Це можна робити навіть з командного містка автоматично...“

Банкір іще раз озирнувся навколо себе.

Люк був як важка панцерна плита.

На п'ять пальців затовшки.

„Як віко до мого родинного склепу в Каліфорнії“, зауважив банкір простосердно.

„Так, справді... Коли б, власне, що трапилось, скажім — теча, то її заткнуто було б у першу чергу саме тут. Та й на випадок бунту... Вода бурхає в кочегарку, в страшнім вереску гасить жар, і тоді хай хоч увесь корабель слухає стукіт кулаків та одчайдушні крики, — у замкнених боротьба зі стихією триває недовго, як коли, але напевне не довше за три хвилини. Од голих кулаків та криків панцерні плити, як відомо, не м'ягшають ніколи, навіть коли б їх і головами з розгону бити. Вони безсилі проти цієї загороди. А кожна секунда, що зісподу затримує корабель іще на воді, виграється вгорі для рятунокової роботи“.

Огляд закінчено.

Банкір повертається на чардак освіжитися після пекельної спеки, що ще скурчить йому в жилах ростопленим металом.

„Колумбія“ упевнено перетинає гори хвиль, що б'ють їй назустріч. Спеціальна форма її корпусу і найновіша система жироскопів забезпечують їй рух од найменшого збочення.

Гори-хвилі з пінними вершками здалека з гуркотом котяться на корабель; кіль його тне їх посередині, вони верещать, немов би їх хто ріже, і морська глибін з глибоким зітханням довгим хвостом засмоктує порізаних до себе назад.

Гарна темно-блакитна ніч.

Небосхил блимає.

Подколи падає зірка.

„Про віщо я думаю тільки? Або ж — я зовсім без бажань?“

Банкір міркує ще хвилину над цим.

А далі йде до своєї каюти.

Десь далеко, зовсім далеко, упокорені модерними глушителями, працюють і працюють машини.

„Друже, чим вони живуть, он ті, що там — на горі?“ звернувся один хінець кочегар до німця.

„Ш-ш-ш!“ не дуже чемно відповідає той. „Чи ти забув про догляд? Чи не підписував папірця з параграфами? Ти ж знаєш, що на кораблі є поліція, і що навіть серед кочегарів... Чим вони живуть? Ось чим!!“

Він показав на свої м'язи, на свою мозолясту руку, і почав підкидати своє вугілля далі.

„Ось чим! І тільки цим. Більш нічим. Якби ми колись дали огневий парі вихопитися з казанів, тоді — „Прощай, панство!“ Годі вже ласувати. Кінець, кажу тобі...“

„Слухай, брате“, шепоче хінець. „Як раз так само й у нашій країні. Там, де я вдома. Ой, які вони ласі до землі! Позаводили собі чудові плантації кукурудзи і великі ткальні. І християнський з-за моря бог приплив, і скрізь настановили його пузаті місіонери... Лютий і брудний той християнський бог, ссе людську кров, смердить сивухою і робить усіх п'яницями... А ще ж і опіум, брате, опіум! Цілі підземні міста-печери маємо ми, і всі смочуть там опіум, як один...“

Тут підійшов і чорний.

„І у нас так само... У нас вони й худобу разом з пасовиськами забирають, — страшенно ласі до землі: штирюють її та електричними помпами висмокують увесь її сік. Почали ми війну, так що ж з ними поробиш, коли вони мають військові машини. Наші проти цього — безпорадні. Механічна рушниця татакає так хутко, що в одну мить тисячі лежать на землі. І капут... Як потіємо ми, браття, в оцій кочегарці, так потіє вся наша країна. Кривавицею потіє вона. Що робити, браття...?!“

Мовчки дивляться всі троє на жар.

Поки німець не почав стиха співати:

„Пали пильно, пали пильно,
Щоб корабель плив.
Пали пильно, пали пильно,
Щоб корабель хутко плив...
Пали пильно, пали пильно,
Щоб на повній парі плив.“

Прийшов нічний огляд із трьох корабельних офіцерів.

Кожний з трьох кочегарів уже нишком для себе одного доспіває пісню кочегарів:

„Пали пильно, пали пильно,
Поки бахне в небо жар“

Машини працюють.

А поза тим на цілому кораблі панує глибока тиша.

* * *

І почалися дні веселого корабельного життя!

„Ледве чи можна краще перебути свою відпустку... Ввесь світ — як Венеція... Всі краї світу сполучено спільним каналом, і ми на ньому в хисткій гондолі...“

Це ж почуття, дякуючи долі світу, переживав і банкір, як та людина, що опинилася далеко від порогу й гуркоту великого міста та раптом стала іншою.

Безліч розваг наготовлено було для пасажирів.

Міжнародний теніс-турнір привабив величезну юрбу глядачів, що захоплювалися спортом і розуміли в ньому толк.

Та й радіо мало великий успіх.

Вісти з усього світу.

Можна було в кисневій ванні, або ж витягшися стомленим тілом на шезлонгові, мріяти про Європу, відчувати пульс Америки. І ледве тільки щось у світі траплялося, чи в літературі та мистецтві, чи в політиці та кінських перегонах, — все це електричні хвилі шепотіли вам у вуха.

Особливою ж подією, і при тім не без певного сенсаційного при смаку, мав бути виступ молодого італійського піаніста, Антоніо Каракарра, що обіцяв стати для пасажирів ще більшою принадою, ніж часто багаті на несподіванки поєдинки Чарлі Гінклінга, світового чемпіона серед боксерів середньої ваги.

Про Антоніо Каракарра всі знали, що він — ворог жіноцтва. Нещодавнечко навіть в американській пресі про це досконало писалося.

Проте дами завжди роєм оточували його, милувалися з його рук, цілували ті руки, руки Антоніо; адже одна угорська графиня, присвятивши себе поезії, казала про них, що їх неодмінно треба одлити в форму, щоб іще своєчасно передати нащадкам.

В руках Антоніо Каракарра втілено, мовляв, райську істину, він думає, він відчуває руками, і ці руки, навіть відокремлені від свого тіла, могли б далі жити своїм життям, мрійним життям чарівних згуків. Окремо від струменту вони, мовляв, самі — музика, що напливала в їхні нервові жилочки: це ж бо руки Антоніо Каракарра!

Так от, досі більшість пасажирів чули гру Антоніо Каракарра тільки через радіо; білети на нього випродувалися за тижні, та де! — за місяці перед концертом і, доходячи з дня в день серед перепродавців до нечуваної дорожнечі, ставали неприступні навіть для таких тузів, як пасажир „Колумбії“. Про вечір Антоніо Каракарра на борті „Колумбії“ можна оповісти дуже просто:

Руки Каракарра перетворилися в музику і крилами звуків опанували зачаровану залю; в музику, в живі мрії-фуги, перетворилися і глибоко-глибоко задумані слухачі.

Коли Антоніо Каракарра після останнього номеру зник за завісою кращих за весну квіток, то загальну думку всіх безмежно вщасливлених випадком почути цей концерт найдотепніше висловила знов же та угорська графиня, зі слізьми на очах схлипнувши:

„Просто Аполлон!“

Чи ж можна було далі дивуватися, коли вона зразу ж після цього висловила своє найвище в світі бажання — вмерти одного разу, почувавши руки Антоніо Каракарра на своїх очах та лобі...

Та й банкірові здалося при цій нагоді, ніби він позбувся свого смертного тіла, ніби земне лушпиння спало з нього, і він на одну хвилину відчув себе так гарно, так незрівняно гарно...

Тут згадалися йому два його сини. Він порівняв їх думкою з молодим Антоніо, якісь плани невиразно ворухнулися йому в голові, і він поклав зазнайомитися з Антоніо Каракарра.

Але на те ніяк не траплялося сприятливої нагоди. Антоніо Каракарра жив знову дуже замкнутим життям, і повадився так, ніби свідомо уникав міліярдера, хоч і знав його за одного з найгеніальніших представників фінансового капіталу та охоче висловив би йому свою пошану артиста до великих людей індустрії.

Так настав і той останній перед прибуттям „Колумбії“ до Європи вечір.

Вона за росписом мусила другого дня опівдні спинитися в Совтгемптоні.

Корабельна адміністрація призначила на цей вечір ще один спеціальний атракціон.

Мав демонструватися один з найактуальніших великих фільмів, що до останку захоплював своїм глибоко людським і мистецьким змістом, висвітлюючи останні події в Болгарії.

От несподіванка!

Фільм показаний був на свіжому повітрі, після вечері. Після смерку на чардаку розіпнутий був велетенський екран, а глядачі розмістилися так, що частина, зручно загорнувшись у ковдри, лежала на помості, частина ж відпочивала в м'яких кріслах.

Корабельний оркестр грав відповідно пристосований акомпаньямент.

Спочатку було тут барабанне соло, потім нерішучими натяками „Інтернаціонал“, зразу ж після нього дикунська тріскотня стрілянини, далі розмірено широкими штрихами поплив хорал, і при кінці фортісимо, з участю вже й рогів та літавр, попури з американського, французького й німецького національних гімнів.

Кіно-бинда почала розкручуватися.

З'явився Софійський Собор, як купа нагромаджених одна на одну каменюк, потім пекельна машина, що нею вчинено цей клятий замах. Вона трохи постояла на екрані, а далі перед глядачами на парадному автомобілі проїхав король Борис, що своєчасно зрікся свого наміру одвідати Собор, де він неодмінно став би жертвою жажливого вибуху... Погорілі руїни — гнізда змовців; покалічені трупи з одрубаними головами — комуністичні злочинці. Продавшись, як на це ясно натякала далі картина, за червоний московський карбованець, вони не на жарт готували огидні плани, і — як показано було — ще й виконали їх. Невеличка сценка з засідання комуністичного партійного бюро говорила більше, ніж досить...

А далі пішов уже й акт спокути! Спочатку довгою низкою продефілювали заарештовані — все бородаті грабіжницькі обличчя, хоч також і студенти та гімназистки між ними, — а далі, на весь екран

три найперших винуватці... В цю хвилю хтось із публіки, що досі зосереджено мовчала, крикнув: „Собаки! Криваві собаки!“ Як раз той вигук, що скрізь і всюди зустрічав вибух одушевленого визнання. Та ті, кому він був призначений, вже не почули його... Вже зведено на майдані шибеницю, вже хвилями хитається нетерпляча від напруження юрба глядачів, вже привезено на оточеному ордою тяжко озброєної салдатні вантаговозі засуджених на страту, вже почалася їхня остання путь... Ще раз прочитано вирок. Злочинців підведено під шибеницю. (Знов барабанне соло!) Їм допомагають зійти на стіл. Один з катів плигає туди ж слідом за ними і зашморгує їм мотузки на шиях... З руху голів аристократичного громадянства, що скупчилося на трибунах для глядачів і глибоко тішилося з видовища, можна було легко зрозуміти, що в цю хвилину прокурор запитав: „Все гаразд?“ Катів попихачі кивають головами, як коти плигають до столів, перекидають їх і одночасно чіпляються на тілах жертв, міцно охопивши їх за пояс та кривлячись, ніби ті клоуни. Тіла скараних повільно гойдаються, витягуються, а мотузка від подвійної ваги ката й жертви в два рази глибше вгрузає в шию повішених... (Тут хорал, як оксамитна завіса, спускається на півтона нижче...) На дико скривлені корчами смерті обличчя накинута білі каптури і —

Враз попури з національних гімнів!

А після того починається останній розділ картини:

„Росквіт народнього добробуту!“

Жнива.

Селяне в'яжуть снопи.

А далі через лави цих селян, що з глибокою пошаною поскидали свої шапки, роздаровуючи гарні слова й ордени, ніби той Христос, повагом проходить король Борис...

Публіка на чардаку палко плеще в долоні.

Глядачів, як це виявилось зразу з їхніх розмов, аж надто приголомшила історична вага переглянутої картини.

На екрані ще раз на хвилинку з'явилася картина з шибеницями, а під нею огненним написом, що глибоко западав аж у серце кожному глядачеві, стояло скупе й коротке:

„Або ми, або вони...“

А серце корабля — машини — невпинно стукає, стукає...

* * *

Тільки в барі життя шумує далеко за північ.

Цього разу аж до ранку.

Там після фільму зібралося доволі перісте суспільство: дівчата-танцюристкі, корабельні офіцери з аспірантами, спортолюбці, актори.

Так само й банкір сидить у куточку в клубному кріслі, як „мовчазний учасник“.

„Чари балагана“, як вони це називали, саме почалися з того, що один з учасників ускачів у бар з танком, одягнутий у довгу широку хламиду Ку-Клукс-Клана, плещучи в долоні та вигукуючи як той баварський горець.

Це стало гаслом до загального перевдягання.

Не зважаючи на те, що все могло бути тільки імпровізованим, вбрання вдалися як найкраще.

Один одягся за морського бога Нептуна, один за попа, один за шибеника, навіть ще й з мотузкою на шиї; танцюристики удавали почасти повій, почасти ж просто голих дам.

Одна з них елегантним танком підпливла до банкіра.

„Гей, старесенький! Чому б і тобі не причепуритися?“

То й банкір теж не міг уже сперечатися, щоб йому начепили червону турецьку феску та обвинули різнокольоровими биндами груди й тіло.

Маска Ку - Клуks - Клана скочила на стілець.

Тричі гостро дзенькнула шклянka.

Загальне гудіння: „Ах, промова...“

Маска Ку - Клуks - Клана почала промовляти в довгу хоботоподібну паперову дудку, що ввесь час згорталася і знову розгорталася. Тому слова брєніли глухо й уривчасто.

„Мої вельмишановні пані й панове! Тема цієї вечірки дуже проста. Уявім собі, прошу вас, що ми в підводному човні або в підводному дзвоні. А крім того — ми на дні моря. Чуєте, як скрегоче? Це торохтять черепи, коли кіль нашого підводного човна як дзигар чіпляє їх на ході. Рятунok — виключено... Ото ж, моє панство, ми одкриваємо зараз кисневий апарат, останній резерв. Після нього — потоп... Відсвіжуйте ж ваше релігійне почуття! На сповідь і спокуту — ви маєте тут надзвичайно сприятливу нагоду... Саме таке склалося становище... Пропаша справа. Цього разу віз таки загруз у багні... Отже, нині ми маємо гідний глибокої пошани намір — а вища команда нашого потоплого човна приєдналася до бажання своїх підданців — ми маємо пристойно перебути в нашій власній домовині разом з власними трупами тих кілька годин, що залишилися нам з ласки нашого кисневого резервуару. Наше товариство неймовірно мішане. Тут є все, чого лише могло забажати серце бідолахи смертного: кокотки, сутенери, полковники, розбишаки з прерій, Ку - Клуks - Клан, більшовики, мільярдери, та навіть і кат. Дозвольте представити — може в останню хвилину життя доведеться кого на смерть скарати — Йонас Томпсон, родом з Шікаго, славнозвісний, досвідчений кат... А тепер, моє панство, використуйте своє життя, доки вам дозволить ця сукупність зазначених мною на початку своєї промови обставин... Радійте з життя, доки гасничок блимає...“

Цілий гармидер од барабану, бубнів, літавр і кастаньєт заглушив останні слова промовця.

„Радійте з життя! Сю-ніч це має бути нашим гаслом!“ героїчно здекламував могутнім голосом якийсь актор.

Джухлили шклянку за шклянкою.

Дехто в голос ригав.

Інші полоскали рота.

Одну з танцюристок поклали на стіл і встромили їй у рота довгу клістирну гумову рурку.

Маска Ку - Клуks - Клана таємниче глузувала

„Касторка!“

І, звернувшись до ката:

„Після цього різати“.

На відповідь знявся галас:

„Хай живе святий Ку-Клукс-Клан!“

„А також і замордовані ним, — кому стято голову, кого повішено!..“

Під гармидер співчуття кат приніс кілька нашвидку зроблених опу-дал з матерії, що зів'яло звисали йому, наче м'ясовиті ганчірки спід рук.

„Що-йно з шибениці... Дешево... Дешево...“

„Ура! Ура!“

„Хай живе комунізм! Ура!“

Одна з танцюристок сіла верхи на плечі ковбоя, що в свою чергу стояв на плечах маски Ку-Клукс-Клана.

„От акробатка! Надзвичайно. Чудово. Знаменито!..“

І танцюристка заспівала найновіший модний мотив:

„Так це ж принаймні щось інакше,
Ніж те „про мене“ вічне каліфорнське“...

„Ну, гладесенький, що ж ти це тут мекаєш?!“ звертається до банкіра, імітуючи кокотку, один з учасників, одягнений за сутенера.

„Серденько, чи ж я не мила канашка, чи ж не чарівна пустуха... О, моя ти кохана зіронько вечірня...“

При тім він віє банкірові в обличчя курячим пером, душить його обіймами, гладить йому черево, слиняво зітхає „ах, ні!“ і кінець-кінцем на жарт спритно краде годинника разом з ланцюжком.

„Ну, чоловічку — пухке черево, качине черево!.. Невже ж ти не такий, як інші?! Ах, легкоперий горобиний мозку, скільки міліграмів ти важиш? Іди танцювати!.. Дай провітритися своєму клубнокрісельному задові!.. Не сиди без діла, швабро ти!..“

Лише з великою морокою пощастило банкірові спекатися добрим словом сутенера, що імітував кокотку.

За столом у протилежнім кутку корабельні офіцери глузують з аспіранта.

„Ні, таке мале! Аж смішно з такого штукаря; хоче стати моряком, а не тямить ковтати“.

І келих по келихові влито бідоласі в горло.

„Ну, не скигли... Вже матимеш!“

А далі заткнуто йому в зуби товсту гаванну.

„То що ж, малий, полоскотати тобі пучкою язичка, чи люб'язно прочистити твою пельку шматком добрячого сала?!..“

Корабельний аспірант, ще хлопець, блідне й зеленіє.

Блює.

„Ну, нарешті!.. Материн ти мазунчик, гнида ти, не бійся — це витягне тобі молоко зі щічок... Старанно хлопче, старанно! Блювати теж треба навчитися. Паршива свине! Бачив сьогодні отих йолопів на шибениці?! От-так само буде й тобі, коли хутко не навчишся кусати шклянки на черепки!..“

Маска Ку-Клукс-Клана гуде зі свого паперового хобота:

„Аллілуй, слава в вишніх богові, осанна! Він блює! Він заблював увесь куток!..“

Радісний гомін лунає по цілій залі:

„Гі-гі-гі!“

„Га-га-га!“

„Гу-гу-гу!“

„Блюй! Блюй! Почекай, молочна пико! Чи не хоче хто порцію виблюваного г... на?! От люба несподіванка! І як він блює! Як блює! Ні, чи ви бачили коли отаке блювання? Божевільно, просто божевільно! Тільки ж не спиняйся в своїй лекції, братіку! Виклади її ще раз по совісті...“

Кат і маска Ку-Клукс-Клана потягли банкіра подивитися на блювання.

„Чудове видовище!“

„Майстер свого діла!“

„Справжнє диво блювання!“

„Ходи, підбадьори його до блювання, гладесенький!“

„Поглянь на банкіра, хлопче. От ласий шматочок, правда ж?“

„Але як тепер почнеш, то не виблюй, будь ласка, кишок...“

Аспірант лупнув, немов загіпнотизований, очима і знову покійно віддався своїй долі, — почав знову блювати.

„Ми, власне, мусили б за цей спектакль блювання особливі гроші брати...“

„Крім того, підходити дозволено тільки дорослим.“

„Одначе, чи нема тут, не зважаючи на недвозначну заборону, собак і дітей?!“

Під голосний регіт кат заарештовує танцюристок, банкіра і маску Ку-Клукс-Клана, як собак та дітей, і відволікає їх від блювотної вистави.

„... На підлогу його! Хай вилиже своє власне добро...“ grim- нув старший кондуктор на аспіранта, коли той доходив у корчах і був певний, що наблизилась його остання година. Але один з найстарших офіцерів узяв виблюваного, як він з пересердя бідолаху називав, міцно в обійми, пригорнув його до себе і почав колисати.

„Ну, мое малесеньке... Тепер ти ссеш материні груди... Спи, моя дитинко, спи... А як там? Невже комітет мерців уже вичерпав свою програму?!“

Тим часом почало світати.

Таємниче белькочучи магічні формули та виписуючи рукою в повітрі гострокутні літери, маска Ку-Клукс-Клана знову злазить на стіл.

„Тихо!.. Мої пані й панове!“

Дехто лежить уже на підлозі.

Корабельний офіцер однотонно мурмоче під ніс:

„Отже ж і блювака, от чортів блювака...“

Запанувала мертва тиша.

Чути було хропіння.

„Слухайте! Сучок, що на ньому ми сидимо, зараз одлітає...“ жартує маска Ку-Клукс-Клана, ніби мимохідь.

„Ш-ш-ш!“

Тричі гостро дзенькає шклянка.

„Слухайте важливе повідомлення! Збори мерців закінчуються. Спокій і порядок! Конституція мерців вимагає цього! Резервуар кисню

спорожнів. Впорядкуйте свої думки. Росташовуйтеся так, як хочете залишитись після смерти. Потроху переставайте дихати, будь ласка... Ще кілька хвилин... Далі з'являться, як колись Навуходоносорові, огненні літери на стіні: мене текел уфарсін. І тоді вода проламає стіни, бо наш підводний дзвін, моє панство, рівняючи до нагніту моря — не більше, як консервна бляшанка. Картон. Ніби іграшка... Шановні трупи — пані й панове! Зараз нас одвідають високі гості. Акули, шило-риби, кити... Ш-ш! Ш-ш! Спокій, шановні трупи!..“

Та під час цієї промови маски Ку - Клуks - Клана панує і справді мертва тиша.

Навіть і далі, коли промову вже скінчено.

Тільки тут та там дехто в корчах щось ковтає.

І їм щастить.

Це вони душать у собі блювоту.

Мащини стукотять.

Незабаром „Колумбія“ має прибути в Європу.

Сигнал „Земля!“ скупчив усіх пасажирів на чардаку.

Англійський беріг поволі здіймається спід обрію.

Банкір гойдається в своїм кріслі і сонно позирає проти сонця.

Молодий музика нарешті зважився познайомитися з мільярдером.

Підступив до американця.

„Хоч і в останню хвилину... та все ж...“

І коли американець, привітно хитнувши головою, відповів: „Я теж... я дуже радий... будь ласка...“ італієць узяв собі крісло, підсунув його до банкіра і сів поруч нього.

„Я, власне, сподівався побачити вас іще вчора ввечері, після фільму, на бал-маскарад!...“

„Ні, такі brutальні жарти — не для моїх нервів. При кінці люде просто шаленіють. Ні, ця розвага, де вульгарність переплітається з босяцьким тоном, це не для людей мого гатунку...“

„Ах, без жартів не можна. Треба дати молодощам вибіситися. І було, власне, досить весело...“

„Я чув, що до Парижа ви летите аеропланом. І я хотів з Вами умовитися...“

„Добре, добре. Я дуже радий, що ми познайомилися, поки ще не стало пізно...“

„Молодий друже!“ починає знову американець після кількох хвилин мовчанки. „Я не хотів би, як то кажуть, вдиратися в хату з дверима, але Ви цікавите мене надзвичайно. Може Вам здається, що я настирливий? Ні, це була б помилка. Але я маю виразне почуття ніби ми вже давні знайомі, щоб не сказати — друзі, і мені здається, що ми залишимося такими назавжди...“

„Дивно! Дивно!“ відповідає на це молодий італієць. „Я якраз хотів сказати те ж самісіньке. Говоріть, прошу Вас, говоріть... Я почув ніби святий обов'язок — відповідати Вам...“

Банкір мовчить.

Здавалося, він внутрішньо бореться зі своїм питанням.

Англійський беріг виріс над обрієм іще вище.

„Через годину найпізніше — ми вже будемо там...“ долітає від пари, що проходить повз обох.

„Так от, мій молодий друже, раз Ви щиро пішли мені назустріч, і готові слухати й відповідати мені... Ви самі відчуваєте, — тяжко жити на світі. Світ наближається до надзвичайних подій. Ви — богом обдарований мистець і тому Ви можете визирнути за межі часу, поставлені для нас смертних. І я питаю Вас, за який ідеал підносить свій голос молодь у тих світових розв'язкового значіння боях, що в них ми опинилися? У мене теж є сини. Тепер Ви, може, зрозумієте моє питання... Я так часто тремчу за долю своїх синів... Я питаю Вас, як друг і як батько...

Це питання, здавалося, не дуже здивувало молодого італійця.

Він глибоко зітхнув, подумав і відповів:

„Коли я оце говорю з Вами, м-р Брантінг, то говорю з уповноваження молоді. Іменем цілого покоління. Якого покоління, — це Ви зараз почуєте.

„Надзвичайному, авантурному, шалено відважному, всьому тому, що дзигною балансує на загостренім як ніж канті — ось чому належить наша любов. Ми, хто насправжки не може вже любити, ми любимо любов. Ми, хто насправжки вже не може нудьгувати, ми відчуваємо палку нудьгу за нудьгою. Ми вже не любимо серцем, ми не нудьгуємо з його глибини: ми любимо, ми нудьгуємо — нервами... Ми вузол нервів, довго й тупо лоскотаний вузол нервів, високо вистромлений у світовий простір як антенна: ми вібруємо, фосфорескуємо... Не більше... Ми не посилаємо жадної іскри, ми не вилучаємо вже ніякого тепла. Джерело життя запечатано в нас...

„Ми неймовірно жирні, духовно жирні — хотів я сказати; ми ситі понад усяку міру, і в той же час нас мучить ненажерливий голод. Ми з жагою кидаємося на світ, як на гору трупів, ми гвалтуємо трупи, ми сквернимо трупи, і, самі нездатні до страждань, ми стаємо геніяльними творцями страждань цілим людським расам, що пізнають страждання через нас. Ми — ненажерливі робаки культури, ми найбільш пожадливі, найбільш рафіновані ласуни, що їх будь-коли бачив будь-який час.

„Ось погляньте, вчора ввечері на демонстрації фільму зі смертною карою я міг яскраво спостерегти, як панство цілком задоволено облизувало рота кінчиком язика. Мені теж потекла слина, я теж облизував собі кутки рота...

„Та ми ласуємо і з нашої власної смерти! Чи ж ми не мліємо кожен день знову і знову від зачаровання нашим власним гниттям!

„Але хай ніщо не заваджає нам у цих втіхах ласунства! Горе тому, хто зважиться простягти руку до нашої країни мрій!

„Бо ж ми жорстокі, немилосердні, наш мозок повен підступу і безлічі можливих інтриг, ми гнучкі і одночасно нещадні, а до того ж — ще й дуже, ще досить, досить дуже!...

„Чад фарб, чад звуків... чад почувань, чад крові — це для нас, інтелігентних людей, — чад інтелекту.

Від чого чадію я, коли корабель, як оце зараз, пливе над незмірною глибиною моря?

„Я чадію від думки, що він потоне.

Від чого чадію я, коли заходить ніч і людина зникає в її темряві?

„Я чадію від думки, що це буде остання ніч для людей...

„Я чадію від думки, як з години в годину їстиме мене вічна темрява, як іще на децицію виростатимуть мені волосся й нігті в труні... Я п'янію з цього...”

„Я п'янію від чаду. Але цей чад, м-р Брантінг, має одну передумову: Вашу, як раз Вашу тверезість.

„Зауважте: я — тільки Ваш інший бік, містер!

„Я — тільки інший бік тої медалі, що ще й сьогодні тримає курс цини нашої доби.

„Я — Ваш справжній „той світ“.

„Я — Ваше „не від світу цього“.

„Я — емаль золотих зірок на мисленницькому небосхилі, що покриває цей світ...”

Машина в глибині корабля стукотіла.

„Ви говорили дивовижно, просто чарівничо, Антонію. Ваші слова брехали як симфонія... А ще більше нічого мені не скажете!?”

„О, певна річ, скажу!

„Містер! Ми вступили в добу „останнього слова“ і це останнє слово, що ми скажемо, мусить так само, як і перше нами сказане, — бути твердим! Владним словом!! В цю добу нашого панування ми не можемо більше дозволяти собі розкіш кволої мови!... І якщо з політичного боку, то найкраще відповідає нашому світогляді фашизм. Хоч ми й не можемо порадити людству ніякого нового світового проєкту, проте, гострим ударом молота ми вирізьбимо на обличчю світа нову рису: жорстоку лінію, чорну дугу під оком, безмірну гіркоту. Так само залежно від обставин, ми не повинні також спинитися й перед тим, щоб одверто й цинічно підмалювати на обличчю світа криваву гримасу... Хай ми біженці. Ми відступаємо. Але цей відступ відбувається під гаслом майбутнього наступу за голосним сигналом... Як і наша рубацька зважливість, наша брутальна мужність теж коріниться в боязкості перед життям і в глибокому світовому жахові. Ми зводимо вежі з трупів для свого трупного свята на цьому шляхові, вежі з трупів, гори з жертв. Коли ми підпалюємо людей, як факели, ми підпалюємо самих себе. Що ми ні робимо, ми накладаємо руки на самих себе. Ми змушені, хочемо ми того чи ні, шкодити самим собі. Ми розчарувалися в розчаруванні. Але, як я вам уже казав, ми ще дужі, ще досить, досить дужі...”

„Найпотужніша лихоманка, що вже здавна напосілася на нас усіх, в конвульсивних корчах витрушує з нас останні плоди: крижано-племінні, примарні, ексцентрично викривлені паростки. Бо до нас наблизилась осінь, осінь без мрій і чаду, світова осінь, що холодом, гнилизною і самотністю не має собі нічого рівного, — така осінь, коли аж хочеться самого себе спалити. Чи ж спалахне тоді ще раз цей світ, як велика купа сухого листя, щоб на ній можна було укластися на великий спочинок?!”

Машина застукотіла в корабельному череві дужче.

„Чуєте, чуєте?... Ось воно... Машина стука, і за кожним ходом поршня вона чим раз глибше копає нам яму - домовину!... Грубник із голими грудьми — там долі, робітничка блуза, сіра салдатська форма... Ось, ось вони... Згадуючи їх, я чадію від думки — душити їх власними руками, раз уже я змушений буду зрікатися царства своїх мрій. Сталь,

вугіль і нафта: з них випаровується довгим, повним мук бічним шляхом царство моїх мрій... А що як і сталь, вугіль та нафта колись повстануть проти мене?"

Машина взяла ходу назад.

Корпус корабля здригнувся.

"Так от!"

Банкір і молодий музика підвелися.

"Європа".

"Я хотів би у вас іще дещо спитати, Антоніо... Чи вірите ви в невмирущість душі, в бога?"

"М-р Брантінг, лишаймося чесні з собою. Ми обидва знаємо значно більше, ніж те, про що нам неодмінно треба висловлюватись..."

"Ну, та до побачення, завтра вранці в аероплані, рівно о восьмій".

Гудуть корабельні сирени.

"Колумбія" входить у гавань Соутгемптона, пливучи повз могутній кран, що звисає над водою, як напружена залізна рука.

"Своєрідна втіха", сказав банкір своєму молодому другові, коли аероплан круто знісся над землею.

"Чи не нагадає цілий світ велетенську шклянну кулю", мріяв Антоніо Каракарра, "заповнену прозорою блакиттю неба, оздоблену синьою емаллю моря. І людина, замкнена в цій опуклій, музичній облуді, лише мелодійна вібрація в ній: дзенькне, коротку хвилину бренить повним тоном і знову загасає... О, прозоро-блакитна порожнеча Нічого!..

Гуркотять мотори.

"Чи чуєте, м-р Брантінг, і тут теж машини! Скрізь у світі свівають вони нам занепад. Але й ми долучаємо до їхнього співу своє тріумфальне виття. Погляньте Ви на морську глибину: дредноути — одна друга ескадра... І я чадію від думки про те, що має прийти... Я чадію від думки про те, як наче гроза з тихим гудінням налітатимуть ескадри аеропланів-бомбовозів, я чадію від думки про прийдешню війну, що оберне весь світ газовою косовицею в багно... Цю війну ми мусимо оповити поясом таємниць, як містерію. Жменька учасників справи з'уміють мовчати... Я чадію від думки про цю таємницю, про наше падіння і про наш крах, що потягне за собою скорчені газами мільйони людства, як живий грандіозний хвіст трупів... Я називаю це — смертю в красі..."

Банкір дослухався з напівзаплющеними очима до слів свого молодого друга.

"Те, що Ви кажете, ні — співаєте, Антоніо, здається мені, родилося в моїм серці. Як щедро обдарував Вас бог! Поет!.. Ви говорите дуже небезпечні речі... В Вас говорить сама світова безодня, що над нею ми пливемо все далі..."

Автомобіль, що мав приставити пасажирів від аеродрому на Лоншан до Парижа, раптом спинився серед велетенської юрби народу.

Мають червоні прапори.

Лунають вигуки:

"Геть з війною!"

„Робітнича демонстрація!.. Вони демонструють проти війни... Але ж насправжки вони мають на думці нас! Хай живе війна!.. Війна хай живе!.. Проте — приховаймо нашу таємницю! Хай великий танок мовчання танцює на наших язиках!“

Поволі шофер виводить автомобіля на волю.

„Зауважте, м - р Брантінг, і тут машина, знову та машина, що виштамповує нам спід землі мільйони цих людей, цілі армії їх. Ці мільйони, сотні мільйонів робаків у людській личині, точать як гору наше ще живе тіло. Чуєте, як гавкає ця зграя?! Чи станемо ми їй на заваді? Чи вчинимо ми їй серйозний опір? Ні. Але ми задушимо її в нашому власному занепаді... Чи не бачите Ви в погляді кожного демонстранта бажання встромити нам ножа між ребра?! Дивіться: поліція спинає похід: військо стріляє... Залізний ланцюг демонстрантів хитається, рветься. Але... але... чи ж довго ще?!.. Отрутного газу на бунтівничу землю! Потопу на нас!.. Землю ще не досить прочищено. Тепер газова купіль, як остання вогняна спроба... Вже скоро дійде до цього...“

Обидва друзі прощаються.

„Дякую Вам! Від щирого серця дякую Вам! Ви дали мені безмірно багато!“

— Так само й Ви мені, м - р Брантінг! Так, мені здається, що коли я вчора ніби несвідомо підійшов на кораблі в останню хвилину до Вас, я тільки слухався малодослідженого, але все ж потужного в людським житті закону взаємного тяжіння однорідних величин. Ми обидва нерозивно належимо одне одному, як матерія і дух. Два різних профілі одного і того ж обличчя, і фундамент під нами з одного матеріалу... Я їду завтра на Марсель, далі в Північну Африку, в Каїро... Хочу випити келих до дна. Хочу просмакувати світ до кінця. Хочу наш світ, це велике Ніщо, прокуштувати до останнього кореня. Між іншим, — мало не забув: раз ви вже в Парижу, вам не пошкодило б провітритись на боєвищу. Варто. Чудово, скажу я вам... А тепер прощайте! Вітайте од мене катакомби боєвища, коли Ви там будете, а також і схід сонця над Швейцарськими горами та вічні глетчери, як приїдете до Сен - Моріца. І чи побачимося ми ще коли, чи ні — приховуймо нашу таємницю... А тепер щасливо мандрувати!“

Обидва друзі обнялися.

Банкір охоче, як він висловився, використав рекомендовану чужинцем нагоду одвідати під досвідченим керівництвом славнозвісне європейське боєвище світової війни 1914 — 1918 р.р.

Знову був розкішний весняний ранок, коли почалася ця туристська мандрівка, що відбувалася по кілька раз на тиждень.

Щось близько сьоми повно набитих автомобілів вирушили того дня в екскурсію.

Як стояло в обіймистім і багато ілюстрованім проспекті, до боєвища можна було зручно доїхати за дві години.

Обід за програмою мав відбутися в новому отелі „Над світовою війною“, збудованому на місці одного розстріляного на тріски села.

Отель виведений був по-американському на 50 поверхів, з твердого переконання підприємців, що в цю місцевість хутко попливе широкий рух закордонного туризму.

Отель виконано було за проектом, що здобув першу премію на інтернаціональній конкурсі, влаштованій „Компанією Використання Боевища“ (з обмеженою відповідальністю). В цьому конкурсі взяли участь найславетніші місцеві й закордонні архітектори.

Компанія Використання Боевища (з о. в.), куди до Правління входили видатні політичні діячі Франції, використовуючи панічний настрій серед сільського населення, за дурничку ще підчас війни та зразу після закінчення її скупила велетенські поля боїв, передбачаючи поділити їх із усім рухомим і нерухомим реманентом на шматки, продати їх назад селянам, повернувши їх тим до їхнього природнього призначення, — скоро тільки інсценізований і спритно пропагований нею туризм сам себе вичерпає.

Отель „Над світовою війною“ став, сказати б, місцем своєрідного прочанства.

Він став центром усіх одвідин боевища, але й поза тим, своєю внутрішньою і зовнішньою архітектонікою, він був дивовищем першого рангу.

Урочисте відкриття відбулося вже перед двома роками, в присутності представників преси всього світу і всіх послів союзних урядів. Думка ж про засновання його, як уже було сказано, повстала ще в середині світової війни.

Огляд боевища мав відбутися по обіді, на два способи: за першим гості мали пішки йти просто в систему шанців, „справжніх“, „оригінальних“, „неприбраних“ шанців, щоб справді здобути можливо безпосереднє враження бойових подій, — за другим, зразу ж після першого і теж протягом близько години, одвідувачі одержували змогу побувати, сидячи на аероплані, в ролі відважних і героїчних пілотів, щоб особистим відчуттям проконтролювати бойові події з високого командного посту, дати їм іще раз пройти перед очима як пересторозі й науці, милуючись одночасно дивно цікавим природнім видовищем.

Не зважаючи на те, що м-р Брантінг подорожував інкогніто, до його отелю вже зранку набігла сила репортерів і представників дружніх йому фірм; секретар банкіра хутко спекався їх. Але вже через годину після того, як американець ухвалив відвідати автом боевище, люде преси точно довідалися про це. Тому не треба було дивуватися, що на від'їзд з'явилося чимало кіно-операторів і фотографів; вони взяли банкіра в перехресний огонь, хоч він і закривався руками. Дехто з операторів дозволив собі навіть дещо витратитись, себ-то й собі пристати до екскурсії.

Вже через годину їзди від Парижа почали траплятися яскраві сліди війни. А в відбудовчій роботі взагалі не видно було ніякого поступу. Злі язика казали, що видушені з німців репараційні гроші повернуто на зовсім інші справи — на спекуляцію, — то що, і не без деякого матеріялу посилалися на надзвичайний зріст автомобілізму по містах, особливо ж у Парижі, на невідповідно високе число новозбудованих розкішних палаців, на концентрацію грошей, на виростання нових багатств і на жваве будівництво нових індустріяльних підприємств. Роскіш і злидні, навіть на буржуазну мірку, стали в такі відносини одне до одного, що їх ледве чи можна було вважати за хоч би до деякої міри нормальні. Всупереч накопиченому майну, всупереч багатству

й марнотратству, тяглася загусла загальна криза, чим далі наближаються до катастрофи вибуху. І хоч вілли та сільські будинки в новім практичнім стилі стояли по обидва боки шосе, проте нових селянських дворів чи хоч би відбудованих з руїни місцевостей не видно було майже зовсім.

Підвівся пояснитель у передній частині авто, повів пучкою по місцевості і почав:

„Он ті горби, що їх панство бачить у далечині... за них точилася дуже гаряча боротьба. По десять раз підчас війни бували вони в наших руках і стільки ж раз у руках ворога... Через безліч мінних ходів на них ще досі не можна ступити. Разом близько 60 тисяч чоловіка загинуло в штурмах і обороні цієї надзвичайно важливої позиції...”

„Який контраст!“ зітхнув один з чужинців. „Ніжно чиста невинна блакить і цей ландшафт... Це все ще й досі мертва земля. Несіяна, неорана... О, яка катастрофа! Яка катастрофа!“

Авто захиталося, ляпаючи навколо брудом зі що-йно відбудованого шляху.

Шлях цей біг повз ліс, повз клапті лісу, повз привид лісу. Всі дерева пошматовано гарматами. Скрізь і всюди тріски. Як у велетенській столярній робітні. При одній дорозі поперек поля з'явився перед очима насип від шанців. Пояснитель підвищено поважним тоном заявив, що ці шанці збудували французи в дні боїв на Марні.

„Отже, це була наша остання позиція перед Парижем...“ Панство озирнулося назад, де контури столиці зникали в далекому блакитному тумані.

Автомобілі бігли по шосе далі.

Колись чудові тополі обабіч шосе тепер були постинані. Що залишилося — являло собою чудернацькі фігури.

Многоголосю фанфарою гула група автомобілів серед сумного ландшафту.

То тут то там з руїн сплюндрованих місцевостей з'являлася вкрита лахміттям людиноподібна постать, жмурилась, захищала очі рукою і, як остовпіла, ще довго гляділа в слід тріскачавим автам.

Так само й групи маленьких дітей гралися в купах бруду, кришилися і висовували язика.

Тут провідник почав оповідати про воєнні історії, про воєнні вбивства, про воєнні геройства. І всі ці оповідання, з огляду на те, що дехто з одвідувачів братських домовин були німці, брєніли примиренчим і справедливим тоном для німецької армії.

„Час уже відзначити, що ворог тримався відважно. Тут, наприклад, раз ми мусимо віддати йому справедливість, він бився просто героїчно... Ось погляньте: тут смерть за батьківщину!...“

І скрізь, куди лишень сягало око, був хрест на хресті, — чорні тонкі стовпи з білими, але вже поблідлими написами тільки німецьких прізвищ.

„Ціла дивізія піхоти... Усіх газом...“

Та незабаром зустрінулося нове поле хрестів, за ним іще одне, поруч нього знову ще одне; а далі поле за полем з однісіньким лише великим дерев'яним хрестом або з закопаним догори залізом заступом.

„Братські могили. В кожній не менше тисячі чоловіка...“

Тут протягом цього року, можливо, що ще цієї осені, буде збудовано великого пам'ятника вбитим бойцям, здається, — в формі піраміди. Чи, може, подібний до пам'ятника „невідомому салдатові“ під Arc de Triomphe... з вічним огнем... Це має бути велична річ...“

Тихо виткнулася зза обрію п'ятидесятиповерхова вежа отелю „Над світовою війною“.

Загальне „ах!“ вихопилося з уст здивованого панства.

„Справді, божевільно смілива вигадка! Така будівля, та й ще й у такій місцевості!..“

„Чи ж поверне вона кошти на себе?“

„Звичайно, звичайно! Одвідини боевища, здається, стають загальною модою...“

„А з цього ж завжди запевнений прибуток!“

„Цей отель може, певна річ, стати центром нового величного міста над боевищем“.

„Для того тут треба було б висушити ґрунт... Проте, як що відбудовча робота бадьоро й хутко посуватиметься вперед, — хто зна; може через кілька років...“

Закляття тиші, що аж досі панувало над туристами було знищене.

Кортеж автомобілів спинився. Війстя в отель оздоблене було пальмами.

„Цілком як на півдні“, жартує хтось із товариства.

Подорожні виходять.

Подорожні в найкращому настрої.

Тут туристи з усіх країн.

„Так, тут справді можна навчитися жаху! каже тільки один німець, шлюбний мандрівник, свій молодій дружині, що боязко висне на руці свого чоловіка, професора, як виявилось тепер при загальнім вітанню екскурсантів між собою.

„Тільки не жахайся так, Люсі... По обіді я може покажу тобі шанці, де й я лежав. Місцевість я пізнаю досить добре... А може знайдемо й домовину, де лежить мій полковник... Здається, в отелі можна буде дістати квіток, а може ще й нового хреста... Гарний чоловічина був мій полковник. Це був би випадок, звичайно. Але хіба можна знати... Та й цікаво ж тут... от так над боевищем“.

Він витяг свою карту генерального штабу з целулоїдного футляра, що практично носив на мотузочці на шиї, уважно почитав Бедекера і почав по всіх напрямках обшукувати місцевість біноклем.

„А я б хотіла взяти щось на спомин“, просить його дружина... „Якусь реліквію, знаєш, що дає щастя. Тут напевне є щось відповідне... І для дітей теж!“...

„Не турбуйся, візьмемо... Персі вже досить великий, йому треба взяти стальний шолом. Скільки я Персі знаю, — він не зробить іграшки з цього подарунку“...

Весело розмовляючи, панство підійшло до отелю.

Недалеко стояв дерев'яний рундучок, що по робочих днях був зачинений. Тут дешево продавали різні дурниці з боевища неможливим одвідувачам, що юрбами наїздили з Парижа що неділі.

При війстю до отеля почеплено було велику таблицю.

Провідник підвів подорожніх до неї.

На таблиці був напис:

„Піднімати якісь речі з поля та брати їх із собою — заборонено. Самовільне ходіння по боевищу — небезпечна для життя річ. Постійна вистава ріжнومانітного військового причадалля всіх армій, що брали участь у світовій війні, міститься в великій залі отелю на першій поверсі. (Серед усього того — гудзики від одержі, зброя, погони, частини бомб, мистецькі вироби зі шматків гранат та кісток від кінських скелетів). Добре досвідчені з усім цим матеріалом пояснителі — завжди при отелі. Щось фотографувати можна тільки з особного дозволу. Поштові листівки з цікавими моментами світової війни — в величезному виборі.

Завжди готова до всяких дальших пояснень поважаній публіці.

Компанія Використання Боевища (з. о. в.)

Дирекція отелю“.

Сіли за обід.

„Бачиш, тут про все потурбувалися!“ зауважує банкір своїй дружині, надзвичайно задоволений уважно переведеною організацією цього підприємства для відвідування боевища.

„Тут не відчувається ніякої спекуляції. Ніякого нездорового ажіотажу. Компанію можна вітати. Цілком поважне підприємство. А що до вистави і продажу споминів з боевища, то це особливо добре, дуже добре: тепер не треба робити себе винним у переховуванні військового майна“.

Дехто з екскурсантів іще підчас обіду пишуть листівки.

Інші звертаються до кельнерів.

„Ну, а як тут з рослинністю?“

„Кепсько! Дуже кепсько!“ відповідають кельнери. Тільки бур'ян. Подекуди нездорова жирна картопля... Тут ніщо не росте. Ми привозимо все з Парижа“...

Обід закінчено.

Підводиться для коротенької урочистої промови провідник:

„Вельмишановне панство! Відбудьмо сьогодніше свято спогаду мертвих особливим способом. Обіцяймо вічно шанувати пам'ять мертвих!“

Губи одвідувачів боевища ворущаться мовчазною обіцянкою.

Знову таблиця:

„Приватний шлях! Стороннім особам входити суворо заборонено!

(Компанія Використання Боевища (з. о. в.)“

„Я прошу шановне панство дотримуватися маршруту і не відходити від стовпів. Шлях тут скрізь глизявий, і вам завжди загрожує небезпека забруднитися“.

Провідник іде спереду по стовпах.

Екскурсія суне за ним по два чоловіки.

В ній щось біля 50 чоловіка.

„Таку стовпову стежку завжди мусили ми прокладати для його Величності, коли він інколи одвідував фронт“, таємничо зауважує німець-професор своїй дружині, немов би зраджуючи щось цілком надзвичайне.

Стовпова стежка веде спочатку здовж шансів, звертає далі мостом через них і сходить потім у самі шанці.

Можна було бачити з першого погляду:

Тут усе пристосовано для чужоземців.

Це, власне, музей боєвища.

На пройнятому кров'ю історичному полі. Це видно було скрізь і всюди.

З одного закутка, коли одкрутили електричне світло, визирнув скелет, ще в сталевому шоломі, стискуючи сухою, кошавою рукою рушницю з багнетом.

„Цілком як у Данте!“ шепоче професор своїй молодій.

„Lasciate ogni speranza, voi chi entrate! — залишіть усі надії, хто сюди входить!“

Глибокі борозни перетинають одна одну. Звідки вони, — чи од селянського плуга, чи від плуга смерти, виорані шматками гранат після вибуху?!

Скрізь навколо поле засіяно зіпсутим військовим причандаллям, — іржавим залізом, звитим у спіраль чи витягнутим у довжину, чудернацьким чином покаліченим.

„Треба признатися, — це видовище надзвичайно захоплює мене. І скільки раз ближче воно нашому людському серцю, ніж хоча б одвідування глетчерів Люцерни, чи копалень Зальцбургу. Чи навіть вистави страстей Христових у Обераммергау, або баварських королівських замчищ, разом з Байройтом... Бо тут хоч і теж росп'яття, проте вражіння від нього без порівняння більше“.

Видовище вплинуло і на міліардера.

„Тут людина справді як слід відчуває жах війни. Наочна наука. Ми, що не мали нагоди в світовій війні безпосередньо...“

„Ми що в величній час не боролися грудьми з долею, не могли мужньо поміритися з жахом віч-на-віч...“

„Ми, в певнім розумінню нещасні, бо нам не можна було крок за кроком у впертій боротьбі змагатися за перемогу нашої батьківщини...“

„Ми, що мусіли сидіти в пеклі етапних пунктів...“

„Ми, що були прикуті до сірої, однотонної кімнати, чи то в бюрі, чи то в лазареті, і відчували крило бога війни — ах! — тільки, здає...“

Всі нарікають, що не пережили війни особисто.

Чимало хто повісив голову зі смутком на устах, співчуваючи сам собі. І всі заздять німцєві-професорові, що при кожній нагоді відзначає себе як учасника війни з німецького боку.

„Ви прогавили історичний момент неймовірної, трагічної величч, моє шановне панство... Власне кажучи, слід висловити вам сердечне співчуття, щиро пожалкувати вас...“ тріумфує професор.

Та скарги потроху вщухають...

„Нам повинно знайти собі розраду в тім...“

„Що було — загуло...“

„А чого нема — ще може бути.“

„Тоді ми такої нагоди вже напевно не прогавимо...“

„Принаймні — я, за це ви можете голову закласти!“

„Ми — злиденні, сказати б, залишки з різниці історії...“

Всі запевнюють одне одного, урочисто й побожно присягаються: в разі нової війни — на передові позиції.

„Прощу вибачити, шановне панство!“ звертається тим часом серед загального галасу провідник до декого з дам та панів, що вже налагодили свої фотографічні апарати.

„Фотографувати без попереднього дозволу найсуворіше заборонено. В отелю є величезний вибір мистецьких, найдосконаліше виконаних фотографій з усіх позицій цілого театру війни... Я на самім початку екскурсії виразно звернув вашу увагу на приписи, що їх повинно виконувати в інтересах усіх співучасників“.

Екскурсія почала оглядати напівзавалені шанці.

Цілою горою лежать безладно накидані і, очевидно, цілковито нерухані досі консервні бляшанки, подерте й пом'яте залізо, патрон-таші, гранати з жовтими, зеленими, блакитними та теж і перістими хрестами, гармати, кулеметні частини. І великі іржаво-руді плями глибоко налипли на дерево шанців.

„Висхла кров“, пояснює провідник.

„Ах, choking... Кров... Кр-о-о-в!“ лунає серед панства.

На сволоках подекуди наліплено якісь записки, але їх, як і написів на дереві, тепер не прочитати. Тільки з одного малюнку на стіні видно, що колись він являв собою порнографічний акт.

„От тут“, каже провідник далі, „ми бачимо ту славетну позицію, часто згадувану як у німецьких, так і в англійських, французьких та американських щоденних наказах, що часто міняла свою приналежність по двадцять раз на день“.

Видно тільки декілька куп сірої землі.

„Ви бачите тут кілька коротких кривих ножів. Це національна зброя геройських чків, майстрів перетинати горло. Вони нагадують нам джунглі чи первісні ліси... Вночі, з цими ножами в зубах, чіки як привиди підкрадалися через боевище до ворогів і робили „спробу“, чи гострі... А ось далі ви бачите губну гармонійку, невеличкий музичний струмент, що ним залюбки бавилися баварські салдати... Зауважте, як тісно сплелися тут одне з одним контрасти. А ось підійшли ми до довгої мінної штольні, до так званого, „голочного уха“. Прощу трохи нагнутися. Що ви бачите? Чи бачить хоч хто з шановного панства крізь „голочне ухо“ царство небесне? Ніяким чином! Ні! Цілком навпаки! Ви бачите двох бравих піонерів, втиснутих у кертичну нору, що вони самі для себе викопали. Вони загинули від несподівано розпочатої німцями газової атаки, коли працювали тут під землею, сповнені почуття виконуваного обов'язку. „Будь вірним до смерті і я дам тобі вінець життя“... Ось яким є життя, чи, краще сказати, війна...

Екскурсанти поставилися до гумористичних зауважень провідника зі щирою вдячністю. „Ні, без гумору такі одвідини боевища стали б нестерпучою мукою“, справедливо сказав один з них.

„Так це ж зовсім не трупи, це ж воскові фігури! Чи може Ви хочете запевнити нас, що вони самі собою муміфікувалися?!“

„Ш-ш-ш! Прощу шановне панство!“ перебиває з усмішкою провідник, кладучи пучку на рота: „І тут бувають різні таємниці... А тепер, після цього веселого intermezzo, йдім далі в нашої мандрівці по боевищу“...

„Ну, такий жарт між ділом нікому не шкодить. Я теж, звичайно, одразу зауважив підроблення. Трупів від газу та в консервованому стані,— це ж, зрозуміло само собою, абсурд, дурниця... Експонат з Кастансового паноптикума“... бубонить добродушним басом банкір, задоволено сміючись.

„Так само, як бачите, і тут, шановне панство, браві салдати самі викопали собі домовину. Крім того є тут, здається, і генерал, що випадково оглядав цю частину фронту. Вдалий постріл з важкої гармати враз і без болю поклав кінець роті, що стояла на цій позиції“.

В цьому місці шансів видно було яму на кілька метрів глибини. Вона справляла враження вертикальної шахти.

Дехто з одвідувачів боевища зняв капелюха.

„Але не завжди смерть приходила безболізно. Ми покидаємо це місце і бачимо тепер перед собою велетенську дротяну загороду. Легке пахно гниття, що ще й досі яскраво дає себе відчуті“...

Дехто з одвідувачів нюхає повітря...

„... тхне як мішанина гною з перепаленим м'ясом; на салдатській мові, на крутій салдатській мові це зветься „пахощами наступу“. Це легке пахно гниття дозволяє легко відгадати значіння цих чорних шматків, що висять там на стовпах та коливаються тут між дротами. Це люде, салдатські трупи, або коротко знову — люде, чи німці, англійці, американці, чи французи. Цілком певно сказати, хто це — тепер ніяк не можна. Труп — це труп, і кожне зна, що перед лицем смерті всі рівні. Різноманітні кокарди на їхніх кашкетах — нічого в справі не міняють... Кровообіг замкнуто, кров'яні тільця роблять своє останнє коло і — стоп!... Так от, по цих дротах бігла електрика високого напруження, і...“

Де хто з екскурсантів одвернувся.

„Але ж, шановне панство, не удавайте з себе м'ягших, чи — однаково — ніжніших, ніж ви насправді єсте! Ви повинні навчитися дивитись у лице фактам, дарма що таким голим і брутальним, як оце тут. Тут ви можете навчитися жаху майже задурно. Не дозволяйте цій одкритій вам тут сприятливій нагоді пройти повз вас у друге невикористаного! Хто зна, чи довго ще? І боевища спродуються інколи — гуртом, за безцінь, кожна річ має назовні такий шлях; це доля всіх земних речей, включаючи сюди і людину... Але, ви мусите пристати на це, зі світової війни був геніальний режисер. Інсценізовані ним ландшафти ще й сьогодні, через чотири роки, мають силу потужно й безпосередньо впливати на публіку, тримати її в якомусь магічному зачарованні... З цієї причини одвідування боевища може стати спортом, пристрастю. І ми маємо й постійних одвідувачів“.

„Та й активно тут боротися було не гірше, ніж оцим способом переживати світову війну згодом“, додає німець - професор.

„Тортури, чиста мука“...

Банкір, зі значним полегшенням для загального настрою, та до певної міри від імени всіх присутніх заявляє: „Кожний з нас після цієї мандрівки може з повним правом сказати про себе, що сьогодні він у найширшому масштабі пережив прогавлену ним на жаль світову війну в її впливі. Можна перефразувати і сказати: „Переживати добре; бачити ж — жах“. Так, ми можемо просто вітати себе з тим,

що скоро закінчимо першу частину одної з найбільш — у найправди-вишім значінню цього слова — небезпечних для життя і героїчних експедицій“...

„А тут, шановне панство, навколо цього місця з поставленим на ньому розп'яттям склалася таємнича легенда“.

„Як вірять убогі селяне цієї місцевості, тут уночі ніби ходить Христос, ходить з усім штабом апостолів, святих і праведних, нині по боевищу, як колись по морю. При тім він обшукує землю святою чарівною лозинкою, щоб знайти місця мертвих полків... Тут, на цьому місці, кажуть бідні селяни, „рот“ і „вухо“ землі. Тут у своїх земних мандрівках розмовляє Христос з мерцями. Тут же міститься і чарівне „шво“, де колись воскреснуть із мертвих усі вірні божі“...

Банкір зацікавився.

„Про що ж розмовляє Христос з мерцями?“

„Він розраджує їх і знову та знову пояснює їм, що вони померли не задурно.“

„А хіба ж вони не певні, що полягли за святе й велике діло?“

„Ну, ще б пак! Звичайно! Чимало з них скажено лаються, як вірять селяне — розуміється, стукотять у земну кору своїми кощавими кулаками і часто хором виють: „Ні за що, ні за що, ні за що!“ Часто вони стріляють з гармат під землею, б'ються на багнетах. Вони готуються до „Великого Дня“.

„Що ж то за „Великий День“?“

„Це день, коли Христос подасть світові рахунок, коли прийде час сплати велетенського боргу, що винні муситимуть негайно ж вирівняти готівкою. Кредитори — це ті, що під землею... Вони скликають збори, радяться, хоч на дурну думку короткозорих людей, — вони вже давно мертві... І „Великий День“ прийде. І буде без жартів. Око за око, зуб за зуб... Платити треба кров'ю...“

„А що ж то за борг, що його треба от-так сплачувати?“

„Всім тим, хто під'юджував до війни, всім тим, хто через своє боягузство та бездіяльність підчас війни зробив себе співвідповідальним за воєнне божевілля, Христос ставить питання: „Захоплений війною патріоте! Чи пережив ти своє бойове літо, коли трупи ставали рідкі од спеки і починали шкварчати?... В траві щось шелестить і коли ти туди поглянеш... Ну? пережив ти це?“ Хто на це питання не відповість „Так, Господи!“ — це й є винуватець... А крім того є ще борг і другого ступіня, — побічний, додатковий борг...“

„І Христос заспокоює тих, хто під землею, та переконує їх протилежного?“

„Він, власне, не заспокоює їх і не переконує протилежного. А ні трохи. Навпаки. Він говорить як раз протилежне“.

„Що ж, як вірять бідні селяне, каже Христос мертвим?“

„Він говорить про шибеницю, що стане на місці хреста, він оповідає їм про тих людей, що сподіваються під цим знаком перемогти. Але одночасно з побудованням шибениці з'явиться ще й друга шибениця над цією шибеницею. Друга шибениця стане на місце першої, зведе її з трону. Шибениця перемаже шибеницю. Так, шибеницю перемаже так само шибениця. І ця друга шибениця стане на те, щоб повісити на ній усіх лихварів, спекулянтів і експлуататорів народу. Христос

обіцяє тим, що під землею, задовольнити їхню жагу помсти в повній мірі. Він потягне до свого немилосердного суду всіх тих, хто забагатів з крові сердечних жертв, всіх тих, кому — немов на віттар батьківщини — народ так безмірно багато віддав та й іще віддає... Як раз тут, де ми стоїмо, з'явиться перша шибениця, щоб незабаром її перемогла друга..."

"Модно зачісаний революційний Христос! Гі-гі-гі" — глузує хтось із панства.

Всі загомоніли в величезному обуренні.

Обступили провідника зі зведеними кулаками.

"Підступ! Підступ!"

"Зрадник! Зрадник!"

Скривлені шалом обличчя. Налиті гнівом вирячені очі.

Ще трохи, і провідника почнуть лінчувати.

Тільки банкір лишається спокійний.

"І от-таке ніби каже Христос? Як раз Христос?! Чудні це християне, що уявляють собі Христа от-таким-о, це мусите Ви самі визнати. Значить — червоний Христос, червоний селянський Христос... Так неосвічена чернь, нездатна сприйняти правдивий зміст глибин релігійної науки, топче в бруд найсвятіші для всіх речі. Більшовицький Христос, га-га-га! Для хатнього вжитку брудних повій, професійних злочинців і голодних! Христос із ножем у зубах та кулеметом на спині! Це блюзнірство і небезпечна річ для держави!..."

"Та ні!" — спокійно відповідає провідник.

"Бідні селяне ніколи не говорять цього голосно й публічно. Вони тільки мріють про те, чим сповнено їхнє серце... Це Христос, пристосований до нашого часу, і таким і уявляють його собі наші безмірно наївні бідні селяне..."

Одвідувачі деякий час мовчать, збентежені.

"А тепер, шановне панство, пробачте мені, прошу, легенду, не сердьтеся на мене і ходім далі".

Все ще мовчазні, екскурсанти рушили за провідником.

"Коли ви дома оповідатиме свої відчуття війни, ви не повинні забути ще й..."

Чисто зробленими дерев'яними сходами спускаються екскурсанти в обкладену деревом яму.

В ній з одного боку товста стіна з пісковцю.

"Жарти на бік! Тут, шановне панство, регулярно розстрілювано зрадників, дезертирів і інших шкідників батьківщини, однаково глибоко ненавиджених серед усіх націй... Коли ми вийдемо на гору, я покажу вам уламки млина, звідки один підкуплений французький селянин керував огнем ворога, сигналізуючи звичайним лихтариком. Ця яма як-найкраще придатна була для страт, що мусіли виконуватись протягом 24 годин після вироку військового суду, завжди остаточного. Цього недвозначно вимагає закон усіх держав... Купи піску, що ви тут бачите — без хрестів, зрозуміла річ — то місце спочинку цих покараних. Їхніх імен не зна ніхто. І родичі так само. Це ж було б ганьбою для родини. Числа розстріляних тут я не знаю, але кажуть, що в цій ямі спокутували свій ганебний злочин сотні людей..."

„Вчити таки треба, без цього в дисциплінованій армії ніяк не можна“ зауважає німець-професор, підтримуючи свою молоду при виході з ями. „В Німеччині нині напевне було б інакше, коли б усіх листопадових злочинців у такій ямі, не довго думаючи...“

„А ті селяне, що за пророцтвом свого Христа хочуть будувати другу шибеницю... хай вони постережуться, щоб не потрапити спід дощу та під ринву, тоб-то замість на шибеницю та в цю яму...“

Це сказав по-батьківському зворушеним тоном банкір, сказав стиха сам до себе.

(Далі буде)

СТАНИСЛАВ РИШАРД СТАНДЕ¹⁾

ТЕЛЕГРАМА ЗВІТЧИКА

Вибухла.
Роздерла катедру враз.
Гул короткий
порвав молитов довжелезні чотки.
Бомба.
З капіталу крові тягне відсотки казна.
За 200 жертв взяла 10 тисяч.
Візьме більше.
Хай край зна.

Замало тюрем.
Не можна кинуть людей без хати.
Вбивати.

Суд фактів немає.
Говорить свідок в гумовій шапці
смішно меле присягу в усі
спітнілі поклавши пальці
на всохлі рани Ісуса.

Мовить підсудний:
знати про вибух не знаю
в нас бо в кожному серці є склад екразиту
в наших головах пороху груди
вибух край весь розірве на двоє.

Пан прокуратор як органістий
на хорах костьольних
гра на органах легенів.
Скінчив коротким акордом повішень.

Тут все є:
курви лорнетки і професорі й кінематограф.
Тільки столи під петлями за низькі.

Циган теж мусить раз заробити
потягнули за шнур

В шапку з поту брудну як онучі
збирали од дам пахучі
монети.

З польськ. пер. В. Атаманюк

¹⁾ С. Р. Станде — сучасний польський поет, що в літературі виступив недавно окремими збірками: „Молоти“ і „Речі й люди“ (Варшава, 1924—5).

ДУВИД ГОФШТЕЙН

СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Вино, вино,
Старе вино,
Вино правдивого огонь!..
Під всіми небесами,
Під творчими пліснями
Ти кріпло грізно,
Ти аж сюди добризло,
Де дикі ночі студні, де звіку оболонь!
Шляхи твої, шляхи,
Шляхи блукання,
Стоять на них міхи
І тут і ген і там
Розставлені світам!
Колись в часи світання
По цим по трудним по шляхам
Там перші темні ще розвідчики
Несли важку
Однісіньку корогву
На держаку!
Вино, вино,
Огонь в соку!
Вино правдивого огонь!
Світи кленуть тепер твій шум,
Світи розносять піню - шум
По тих ланах де ночі, де звіку оболонь!

ІЗ ЦИКЛЮ „ПОЛЯ“

I

Над містом чути дзвін прогук —
Із шпिला башти раз і вдруге....
В краю снігів, ночей і туги
Там перший зразу ж потонув.

Житла людського острови,
В солому вкutanі, зогріті,
Стоять стулившись наче діти
Хатинка, погреб і хліви.

І тихий - тихий зорекруг!
І дихає природа сонна...
Не спить лиш хатка двовіконна,
А в ній від лампи теплий круг...

В очах юнацьких щось незборне.
І прислухаються кутки,
Як стіл сторінку перегорне.

Вінки тремтливих давніх літ
В потоці часу прошуміли.
В далеке — погляд легкокрилий,
І юний дух — до всіх, у світ...

Моя бадьорість з теї ночі,
Від тої ночі — гордий сум.
Я ще тоді стеріг пророчі
Життя ворота, світу струм.

II

В російських полях у вечірню суботність!
Яка там самотність, яка там самотність...

Скрипучії сани, шкапина стара,
Засніжений шлях, посередині я.

Позаду в кутку десь, де обрій, ліси,
Ще жевріють — гаснуть смутні пояси.

Попереду біло, — і низько так стеля.
Хатинок десяток та й знову пустеля —
(Дрімає вона як і хутір-улежок).

До хати єврея немало там стежок.
А хата як хата — у вікнах одміна,
І я там між дітьми найстарша дитина.

Тісний виднокруг мій, вузький мені світ.
І раз у два тижні в містечко чуть світ, —

І знову нудьга від мовчання страшного:
Шляхи та обніжки та й більше нічого.

Лиш прбзелень в серці, скорбота і болі, —
Так прагне зерно непосіяне в полі...

В російських полях у вечірню суботність!
Яка там самотність, яка там самотність...

III

Зайшла субота вже...
Ой сніжна туга!
Хтось сипле попелом
У тьму весь час.
В крамничці тінь чека,
Одна ще й друга:
Маленька дівчинка
Й бутель на гас.

Батіг одгулює —
Й йому ж субота.
Він сам у сутінках
За піччю он.
Під скатертиночку,
Де снить дрімота,
Останню булочку
Там сховано.

Тут тато справив вже
По вечерині
Вечерю третюю
Й не спить іще.
Сестрички журботом —
На стінах тіні.
Розмова мурмотом —
В зітхаюче...

А мама в шибці десь
Зорю шукає.
І не знайшла її
Й відходить пріч.
І лінь вставать мені,
Хоч вже й чекає
Корова в муканні
На сіно й ніч.

З єврейської перекл. П. Тичина